

«Російський фактор» у німецько-українських відносинах

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин та дипломатичної служби ЛНУ ім. Івана Франка

У статті розглянуто основні періоди двостороннього співробітництва між Україною та Німеччиною. Охарактеризовано динаміку їх розвитку протягом останніх двадцяти років. Також прослідковано відносини в трикутнику Німеччина–Україна–Росія. Особливу увагу звернено на реалізацію політики України щодо вступу в ЄС.

Ключові слова: українсько-німецькі відносини, зовнішня політика України, зовнішня політика Росії, Угода про асоціацію між Україною та ЄС.

Гнип А. Н. «Российский фактор» в немецко-украинских отношениях. В статье рассмотрены основные периоды двустороннего сотрудничества между Украиной и Германией. Охарактеризовано динаміку их развития на протяжении последних двадцати лет. Также автором прослежены взаимоотношения в треугольнике Германия–Украина–Россия. Особое внимание обращено на реализацию политики Украины по вступлению в ЕС.

Ключевые слова: украинский-германские отношения, внешняя политика Украины, внешняя политика России, Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС.

Gnypp O. M. «Russian Factor» in the German-Ukrainian Relations. It is described in the article the main periods of bilateral cooperation between Ukraine and Germany. It is characterized the dynamics of their development over the past twenty years. Also the author investigated the relationship in the triangle of Germany, Ukraine and Russia. Particular attention is paid to the implementation of the ukrainian policy of access in European Union.

Key words: Ukrainian - German relations, Ukraine's foreign policy, Russian foreign policy, the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогодні для України надзвичайно важливим є становлення своєї зовнішньої політики та розвиток двосторонніх відносин з іншими країнами, особливо з країнами, що мають вагомий вплив на прийняття рішень у Європейському Союзі. Саме такою країною, на нашу думку, є Німеччина, яка приділяє особливу увагу політичній та економічній ситуації в Україні. Зважаючи на сучасне міжнародне положення нашої держави, коли існує загроза ізоляції зі сторони Європи й Німеччини, важливим є вивчення німецько-українських відносин та «російського фактора» в них, що має першочергове значення й вплив на ці відносини.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Українсько-німецькі відносини частково відображені в роботах таких українських дослідників, як В. Солошенко [1], В. Гладенька [2], А. Мартинов [3], та низки інших науковців, які під час розгляду двосторонніх відносин між Україною й ФРН торкалися впливу російської політики на ці відносини. Деякі з дослідників навіть ставили у своїх дослідженнях питання про те, куди має інтегруватись Україна – до Росії, чи ЄС. Із німецьких дослідників цікавими є роботи Н. Ланже [4] та А. Кайзер [5], які аналізують передусім інтереси Німеччини в Україні. Для дослідження також дуже важливими видаються замітки Надзвичайного і Повноважного Посла України Ю. Щербака [6], у яких він зачіпає проблему саме «російського фактора».

Формулювання мети та завдань статті. Важливим аспектом двосторонніх відносин України та Німеччини завжди було питання євроінтеграції. Саме Німеччина як один із найвпливовіших членів ЄС може мати значний вплив на цей процес. Враховуючи геополітичне положення України, цікавим видається дослідження її відносин із Німеччиною, розглядаючи «російський фактор» і його вплив на можливість інтеграції України до ЄС. Ще одним важливим аспектом цих відносин є енергетичний фактор, а саме фактор важливості України як для Росії, так і для Німеччини як країни-транзитера російського газу та реалізація в цьому напрямі проекту «Північний потік».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглядаючи відносини Німеччини та України, варто відзначити, що не лише Україна зацікавлена в хороших відносинах із Німеччиною, але й Німеччина має значний інтерес до України. ФРН була першою країною світу, яка відкрила своє консульство в Україні, та однією з перших країн, що визнала Україну як суверенну державу [7, 121–122]. Фундаментом договірно-правової бази двосторонніх відносин є Декларація про основи відносин між Україною та ФРН, яка була підписана в 1993 р. під час візиту канцлера Г. Коля до Києва. Проте не можна говорити про те, що відносини між державами в кінці минулого століття були дуже інтенсивними й плідними. На думку А. Кудрявченка, основною проблемою в цих відносинах було їх сприйняття через призму членства України в СНД. У зв'язку з цим відносини

між двома державами із самого початку отримали «російський чинник» [8, 57]. В офіційному Бонні сильно зважали на Росію як спадкоємицю СРСР, оскільки саме позиція останнього була вирішальною в подоланні розколу Німеччини. Для ФРН також велике значення мало виведення російських військ та багаторічна співпраця в енергетичній сфері, яку Німеччина не могла втратити. Важливим успіхом у зовнішньополітичній діяльності України було її прийняття в 1995 р. до Ради Європи. Це стало можливим завдяки сприянню ФРН [9, 1–3]. Німецька сторона традиційно наголошує на тому, що «європейські двері для України відчинені, але лише від України залежить наскільки широко» [3, 237]. ФРН також є одним із найбільших зовнішньоторговельних партнерів України. Офіційний Берлін зацікавлений у тому, щоб Україна зберігала свою цілісність, незважаючи на позицію влади, яка намагається розколоти країну. Для Німеччини як для передової країни ЄС надзвичайно важливі міграційна політика й безпекова ситуація на кордонах України, особливо в Закарпатській області.

Німеччина є важливою для України насамперед в її євроінтеграційних прагненнях. Потрібно зауважити, що в німецьких політичних і наукових колах протягом уже довгих років існує думка про те, що євроінтеграційний курс України залежить від відносин Росія–ЄС та Росія–Україна. Росія, хоча й не ставить собі за мету набуття членства ЄС, що й не відповідає її інтересам, проте вона розвиває надзвичайно активний діалог із Європейським Союзом. Важливим кроком із боку Німеччини стала заява канцлера Г. Шрьодера в грудні 2001 р. під час українсько-німецьких консультацій на вищому рівні, у якій він заявив, що ФРН максимально використовує свій вплив у Єврокомісії для підготовки угоди про асоційоване членство України. У 2004 р. вся німецька спільнота та офіційні установи ФРН уважно спостерігали за подіями Помаранчевої революції. Уже на початку наступного року в Україні з візитом побував тодішній голова Комітету закордонних справ Бундестагу Ф. Рюс, під час якого обговорено питання подальшого розвитку українсько-німецьких політичних та економічних відносин і поглиблення міжпарламентського співробітництва. Важливим результатом візиту стала також оприлюднена заява канцлера Г. Шрьодера про підтримку євроатлантичних прагнень України [10]. Таким чином, слід відзначити, що після Помаранчевої революції політичний діалог між країнами інтенсифікувався, що не могло не позначитися на напрямі української зовнішньої політики, яка до цього періоду своїм найважливішим стратегічним партнером визнавала саме Росію. Російська політична еліта дуже боляче сприйняла намагання України вперше з часу проголошення її незалежності зайняти роль альтернативного Росії лідера в цьому регіоні, що негативно відобразилося на двосторонніх відносинах.

Після приходу до влади в Німеччині нового уряду на чолі з А. Меркель можна загалом говорити про зниження динаміки двостороннього співробітництва. Перша офіційна зустріч А. Меркель та В. Ющенка відбулася лише в лютому 2007 р. в Берліні [10]. У червні 2007 р. на засіданні Координаційної ради в Люксембурзі між ЄС й Україною за сприяння міністра закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмаера підписано угоду про спрощення візового режиму. Під час німецького головування в Раді Європи інтенсифіковано «Європейську політику сусідства», спрямовану насамперед на Україну. Головною темою німецького головування була енергетична безпека, і на засіданні РЄ в березні 2007 р. затверджено програму дій у галузі енергетики, у якій визначалася важливість майбутньої співпраці України з ЄС.

Німецьке керівництво на офіційному рівні неодноразово заявляло про те, що бажає активного розвитку двосторонніх політичних, економічних, культурних відносин як із Росією, так і з Україною. Проте потрібно відзначити, що протягом 1998–2006 рр. важко говорити про паритетність відносин ФРН–РФ та ФРН–Україна. Кількість російсько-німецьких контактів значно перевищує показники співпраці з Україною на всіх рівнях. Причиною цього є передусім проведення Німеччиною прагматичної зовнішньої політики в східноєвропейському напрямі. А Росія з її ресурсним потенціалом та чіткою зовнішньополітичною стратегією може дати Німеччині набагато більше. Натомість в Україні існує проблема саме з розробкою стратегії розвитку німецько-українського співробітництва. Колишній міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер заявляв, що ЄС потрібно багато зробити для зміцнення своїх позицій і подати чіткий сигнал Росії про те, що Європа не буде пасивно спостерігати за тим, як Росія повертається до політики «великої держави». Проте водночас не можна забувати й про спільні інтереси, що пов'язують Росію та Європу.

«Газова війна» на початку 2009 р. викликала в Німеччині дуже серйозне роздратування через дії Росії та України, які, на думку німецького суспільства, були однаково винні в ситуації, що виникла, й підірвали довіру до себе надійних транзитерів і постачальників. Проте в перші ж дні Росія, на відміну від України, проводила активну пропаганду, використовуючи всі свої важелі в дипломатичних і бізнесових колах, що значно вплинуло на бажання німецького керівництва реалізувати проект «Північний потік» в обхід України.

У серпні 2010 р. відбувся офіційний візит В. Януковича до Німеччини, який мав насичену програму зустрічей із керівництвом країни та представниками німецького бізнесу. Одним із центральних на зустрічі стало газове питання й перспективи модернізації газотранспортної системи України. Що стосується перспектив членства та угоди про асоціацію, А. Меркель обережно заявила, що виступає за підписання Угоди про асоціацію Україна–ЄС, а також за розширення української участі в програмі «Східного партнерства». Окрему увагу на зустрічі приділено питанню місця України в контексті розширення НАТО. В. Янукович заявив, що НАТО планує прийняти нову концепцію й Україна сподівається зайняти в ній своє місце. А. Меркель також звернула увагу на те, що Німеччина хоче, щоб Україна знайшла баланс між Росією та ЄС, що зняло би проблему конфліктності між державами [11]. Підсумовуючи, можна сказати про те, що ця зустріч чітко дала зрозуміти, що у відносинах Україна–Німеччина та Україна–НАТО все ж таки присутній «російський фактор», оскільки Москва не хоче втрачати свій вплив на Україну, а Берлін зацікавлений у нормальних відносинах Москви з Києвом, що матиме в майбутньому велике значення для енергетичної безпеки та стабільності в Європі.

Сьогодні Україна продовжує нібито проводити багатовекторну політику, не дуже вдало маневруючи між Заходом та Росією, що не надто відповідає національним інтересам держави. Варто також сказати, що рішення про те, чи буде надано державі перспективу інтеграції, приймається не Європейською комісією чи Європейським парламентом, а главами держав–урядів країн-членів. Отже, можна стверджувати, що в ЄС Україну сьогодні по великому рахунку не хоче бачити не Брюссель, а насамперед Берлін. Більш ніж двадцятирічний досвід співпраці показав, що політика Німеччини щодо України відображається на політиці цілого Європейського Союзу. Офіційний Берлін зайняв таку позицію, насамперед, через нестабільну внутрішню політичну ситуацію та невиконання «копєнгагенських критеріїв», на що в Україні може піти до п'ятнадцяти років. Після демократичного хаосу Помаранчевої революції, коли Німеччина інтенсифікувала відносини з Україною і в якій згодом розчарувалася, настав ще більш нестабільний період автократичного порядку влади В. Януковича. А останні події, пов'язані з ув'язненням колишнього прем'єр-міністра Ю. Тимошенко й засудження згідно зі статтею Кримінального кодексу, яку сам В. Янукович назвав пережитком радянської епохи, змусило відвернутися від України навіть палких захисників української євроінтеграції.

З огляду на зазначені вище факти, нерівноважне ставлення Німеччини до Росії та України є зрозумілим. Для Німеччини значення природних енергетичних ресурсів Росії є невід'ємною часткою її безпеки та безпеки всього ЄС. Україна поступається Росії і за своїм технологічним потенціалом. Тому кожного разу у своїй зовнішній політиці щодо України Німеччина враховує російські інтереси. Німеччина є однією з тих країн ЄС, яка в силу економічного й технічного співробітництва не зважає на не зовсім демократичний лад у Росії. Проте Росія, на відміну від України, не прагне приєднання до європейської спільноти й таким чином переважно цікавить Німеччину виключно в енергетичній сфері. У цьому руслі цікавим є спільний інтерес як ЄС, так і України до російського газу. Із нагоди представлення нової енергетичної концепції ЄС «Енергія 2020 – стратегія конкурентоспроможності, стійкої й безпечної енергії» німецький комісар ЄС з енергетики Г. Етгінгер закликав до тристоронніх переговорів між Україною, Росією та ЄС про довгострокове майбутнє України як держави-транзитера. Особливо це питання набуло своєї актуальності у зв'язку з фактичною реалізацією спільного німецько-російського проекту трубопроводу по дну Балтійського моря «Північний потік». За словами директора проекту К. Хеннінга, запуск газу в Європу запланований на 8 листопада 2011 р. Друга черга газопроводу буде введена в дію в кінці 2012 р. Німецька державна енергетична політика також сильно пов'язана з положеннями Європейського енергетичного співтовариства, членом якого з грудня 2010 р. є й Україна. Цікавим видається і той факт, що в питаннях енергетичної співпраці Німеччини та Росії велике значення має тиск із боку акул німецького бізнесу «BASF» й «E. ON. Ruhrgas», які можуть лобіювати власні інтереси в напрямі співпраці з «Газпромом», що йтимуть у розріз із європейською енергетичною концепцією.

Україна «зависла» сьогодні між небажанням офіційного Берліна дати Україні відповідь щодо її можливого членства в ЄС та невирішеними питаннями у двосторонніх відносинах із РФ. На думку автора, і сьогодні існує негласна «сфера привілейованих інтересів Росії», із якою погоджується ЄС, проте це зовсім не означає, що ЄС готовий «відпустити» Україну до Митного союзу з Росією. Для Німеччини сьогодні надзвичайно важливо, щоб Україна врегулювала свої відносини з Росією, оскільки на фоні переговорів ЄС та України щодо Угоди про асоціацію, ЄС і Німеччина можуть прийти до серйозного конфлікту з Росією, проте на сьогодні це питання залишається відкритим. Із можливим підписанням Угоди про асоціацію на саміті, що відбудеться в грудні 2011 р., розпочнеться реальний процес інтеграції України до ЄС, проте сьогодні цей процес перебуває під серйозною загрозою насамперед через сучасні внутрішньополітичні процеси в Україні. Укладення угоди про асоціацію є нині

єдиним шансом України в майбутньому стати членом ЄС. Якщо ж у найближчий час цю угоду так і не буде підписано, то на Україну чекає «возз'єднання» з Росією.

Висновки й перспективи подальших досліджень. На сьогодні виникає враження, що ні українські, ні європейські, ні російські лідери до кінця не уявляють, у якому напрямі Україна розбудовуватиме свою зовнішню політику в найближчий час. У зв'язку з глибокою економічною кризою та страхом перед енергетичним дефіцитом ЄС починає підмінити свої цінності конкретними геополітичними й економічними інтересами, які проявляються в прагматичній політиці Німеччини щодо Росії, що за цих умов робить її роль визначальною. Україні, реалізуючи свої зовнішньополітичні цілі, розвиваючи співпрацю з Німеччиною та з ЄС загалом, варто пам'ятати про те, що потрібно максимально використовувати будь-які міжнародні чинники й допомогу. На жаль, успішна зовнішня політика не може проводитися без стабільної внутрішньої політики, що є основною проблемою нашої держави. Отже, як ми бачимо, вся потрібна база у відносинах між Україною та ФРН уже існує й наявна позитивна динаміка двосторонніх контактів, проте існує низка нерозв'язаних проблем, які потребують негайного вирішення. Українській стороні потрібно уважно проаналізувати відносини з Німеччиною та іншими країнами ЄС, врахувавши як досягнення, так і прорахунки. Європа потребує стабільної України, яка не становитиме загрози. У Німеччині й сьогодні наявні стереотипи про те, що за кордонами Польщі розміщена РФ, у розумінні й сприйнятті України як частини Росії. Саме тому основним завданням українських політиків і дипломатів є підведення українських стандартів до європейського рівня, навіть якщо результатом не стане реалізація членства України. Ці зміни стануть дуже важливими, зважаючи на українські ресурси та переконання впливової Німеччини в тому, що Україна є повноцінною європейською державою з чітким баченням свого майбутнього в ЄС. Саме підтримка Німеччини може стати запорукою успішної реалізації головних зовнішньополітичних завдань української євроінтеграції, зовнішньополітичного курсу України. Рано чи пізно трьома міжнародними акторами – Україною, ЄС та Росією – доведеться визначитися щодо свого майбутнього місця й своєї політики в Східній Європі. І таке рішення доведеться прийняти незабаром, оскільки відбудуться чергові переговори щодо Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Ці фактори, а також успішна реалізація програми «Східне партнерство», що поставила під сумнів можливість Росії мати вплив на пострадянському просторі, можуть призвести до конфронтації ЄС і Росії. Відповідно, Україна не повинна перетворитися на «поле бою» в Східній Європі. Тому всім трьома центрами сили доведеться нарешті прийняти українську євроінтеграцію й розглядати її як складову частину творення стабільної системи міжнародної кооперації та безпеки.

Список використаної літератури

1. Солошенко В. Україна – Німеччина: становлення і розвиток політичних відносин / В. Солошенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2001. – Вип. 52. – С. 69–73.
2. Гладенко В. Німецько-українські стосунки за часів правління Г. Шрьодера / В. Гладенко // Видання ЧДУ імені Петра Могили. – 2005. – Вип. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/ukropolituk/1/46.pdf>
3. Мартинов А. Українсько-німецькі відносини на межі XXI ст. : попередні підсумки і перспективи / А. Мартинов // Науковий вісник дипломатичної академії. – Вип. 7. – К., 2002. – С. 229–242.
4. Lange N. Deutschland-Ukraine: Schwierige, aber wichtige Partnerschaft. Auslandsbüro Ukraine / N. Lange // Konrad Adenauer Stiftung. – 22. Juli 2008 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.kas.de/wf/doc/kas_14216-1522-1-30.pdf?08072311236
5. Kaiser A. Deutsche Interessen in der Ukraine / A. Kaiser // Das portal für europäische Nachrichten, Hintergründe und Kommunikation. – Montag 23 August 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.euractiv.de/erweiterung-und-nachbarn/artikel/deutsche-interessen-in-der-ukraine-003533>.
6. Щербак Ю. Українські проблеми та російський фактор / Ю. Щербак // Газета День. – №46 – 19 берез. 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/271448/>
7. Чекаленко Л. Зовнішня політика України / Чекаленко Л. Д. – К. : Либідь, 2006. – 712 с.
8. Кудряченко А. Україна, Росія, Німеччина: взаємовідносини на переломі / А. Кудряченко // Розбудова держави. – 1994. – № 8. – С. 56–58.
9. Олійник О. Україна–Німеччина : разом до нової Європи / О. Олійник // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 166–167 (861–862).
10. Солошенко В. Політика зближення України з Європейським Союзом / В. Солошенко // Журнал Верховної Ради України Віче. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1743/>
11. Довгопол Я. Київ-Берлін : перспективи розвитку відносин після візиту В.Януковича до ФРН // Журнал «Громадянське суспільство». – №4(18). – 2011 р. / Я. Довгопол [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=603277457&mode=thread&order=0&thold=0>

Статтю подано до редколегії
31.10.2011 р.